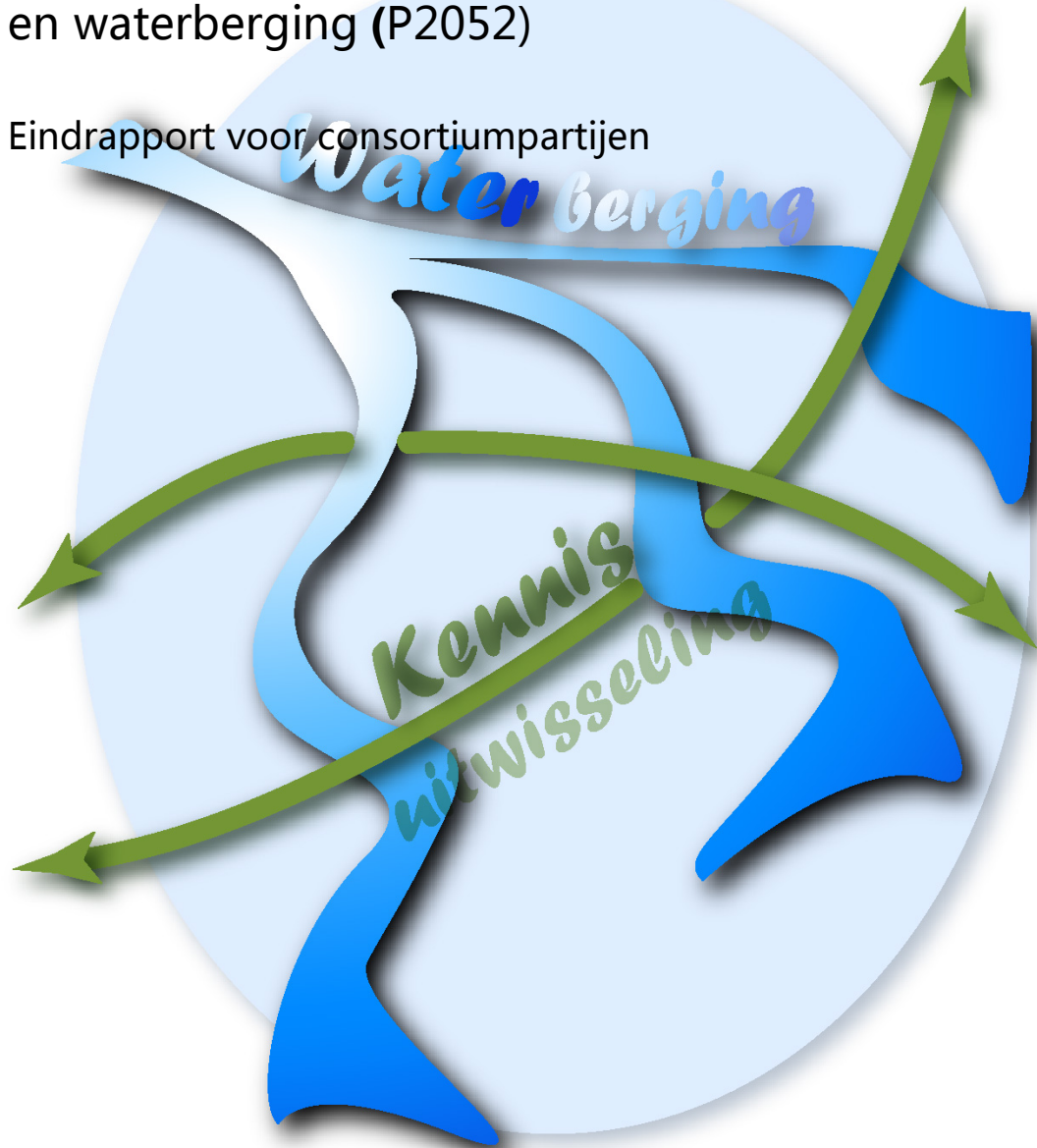

Optimalisatie van vraagarticulatie en kennisuitwisseling over de effecten van inundatie en waterberging (P2052)

Eindrapport voor consortiumpartijen

Voorwoord

Dit is het eindrapport van het project Optimalisatie van vraagarticulatie en kennisuitwisseling over de effecten van inundatie en waterberging (P2052). Het rapport omvat een beschrijving van de werkzaamheden. Daarnaast hebben we een analyse gegeven van de inhoudelijke resultaten, waarin wordt beschreven welk type vragen is gesteld, of de vragen te beantwoorden waren en welke kennishiaten wij hebben gezien. Na afronding van het project is eind 2005 de complete lijst met vragen met vraagstellergroep, antwoorden en eventuele kennishiaten op een website geplaatst (www.waterbergingsvragen.nl). Deze website is vanwege veroudering en in verband met ongewenste toevoegingen door derden sinds de zomer van 2009 niet meer toegankelijk.

In het hoofdstuk 6 over het proces wordt uitgelegd in welke mate het uitgevoerde proces overeen kwam met de plannen en in welke mate deze werkwijze toegepast zou kunnen worden in andere trajecten. Tenslotte geven we bij de conclusies ook aan hoe wij de voorziene knelpunten in de praktijk ervaren en opgelost hebben.

Het project is uitgevoerd door het volgende projectteam:

Annemieke Smit (Alterra), projectleiding + inhoud database

Thomas Keijzer (Tauw), inhoud database

Mark in 't Veld/Jackie Straathof (Tauw), beschouwing van proces en bredere toepasbaarheid

Fons Jaspers (Alterra), ontwerp en organisatie van workshops

Hans Heuvelman (Alterra/W!SL), website

Inge Koning (Alterra), ondersteuning bij werkdagen

Het project is gefinancierd door de volgende consortiumpartijen:

Leven met Water

Stichting Kennisontwikkeling en Kennisoverdracht Bodem (SKB)

STOWA

Waterschap Regge en Dinkel

Hoogheemraadschap de Stichtse Rijnlanden
Ondernemen met Water, Kennisbasis project Alterra, KB-programma 4
Provincie Utrecht

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	1
Samenvatting	8
1. Inleiding	16
2. Projectdoelstelling	18
3. Mogelijke knelpunten en acties om dit te ondervangen	20
4. Beschrijving van de werkzaamheden	21
5. Inhoudelijke resultaten (vragen en antwoorden)	25
6. Evaluatie resultaten (proces)	33
7. Conclusies	40
8. Bijlagen.....	42

Samenvatting

Doel

Doel van dit project was om via een participatief proces de relevante kennisvragen te identificeren die in de praktijk spelen bij waterberging en deze te confronteren met specialistische kennis en met de praktijkervaring over bodem en water. Het proces werd uitgevoerd met partijen in een of meerdere stroomgebieden (Hoog-Nederland en Laag-Nederland) met alle betrokken partijen die met kennisvragen zitten t.a.v. inundatie-effecten. Het project faciliteerde op een interactieve manier de communicatie tussen de relevante partijen en integreert kennisdragers en kennisvragers. We hebben ernaar gestreefd het proces van vraagarticulatie en kennisuitwisseling op een zo algemeen toepasbare manier op te zetten en te rapporteren.

Knelpunten

De meeste studies naar de effecten van inundaties op duurzaam bodemgebruik en waterkwaliteit zijn veelal technisch-inhoudelijke studies, waarin het articuleren van vragen van gebruikers over de effecten en de optimalisatie van kennisoverdracht hierover een ondergeschikt aspect is. Vragen, die in eerste instantie van technisch-inhoudelijke aard lijken te zijn, hebben veelal een achterliggende vraag, die veel meer een procesvraag is. Het is belangrijk om voorafgaand aan een inundatie- of waterbergingstraject op een zorgvuldige manier de vragen helder te formuleren en serieus te nemen, omdat hierdoor mogelijk het draagvlak voor het traject mee wordt vergroot.

Plan van aanpak

Na selectie van actoren, werden de kennisvragen geïdentificeerd in twee workshops met eindgebruikers en belanghebbenden. Tijdens de workshops werd een eerste categorisering gemaakt betreffende de relevantie van de vragen. Vervolgens probeerden de kennisdragers in een quick-scan de vragen te beantwoorden. Het antwoord moest worden gegeven op een factsheet waarin (1) aangegeven werd of en wanneer de vraag relevant was en (2) het feitelijke antwoord gegeven werd of een stappenplan dat kon leiden tot beantwoording van de vraag. Via een confrontatie tussen gebruikers en kennisvragers werd vastgesteld of de antwoorden voldoen en of het leidde tot vervolgvragen.

Het project was onderverdeeld in de volgende stappen:

- Stap 1: Projectstart en selectie stakeholders
- Stap 2: Vraagarticulatie in 2 werksessies
- Stap 3: Antwoorden openstaande vragen
- Stap 4a: Keuze weergave eindresultaat
- Stap 4b: Presentatie antwoorden aan vragenstellers
- Stap 5: Rapportage "kookboek" op website

Tijdens de werksessies werd iedere keer doelbewust gewerkt met methoden die actieve interactie oproepen om het proces op gang te krijgen en houden tussen verschillende disciplines. Hierdoor kon de integratie van de wensen van de gebruikers en kennis en ervaring op het gebied van bodem, water en grondgebruik daadwerkelijk plaatsvinden. In de gehanteerde werkmethoden, die per bijeenkomst maatwerk waren, werd gebruik gemaakt van de creatieve brainstorm technieken en vaardigheden zoals die in Wageningen (WING) zijn ontwikkeld om ondermeer vraagarticulatie scherp te krijgen.

De procesbegeleiding gedurende het gehele traject gebeurde door een team, waarin verschillende teamleden andere aspecten konden inbrengen. Zo kon de een meer als generalist optreden, terwijl een ander meer de rol van procesbegeleider op zich nam. De rollen van het team waren:

Procesontwerper:

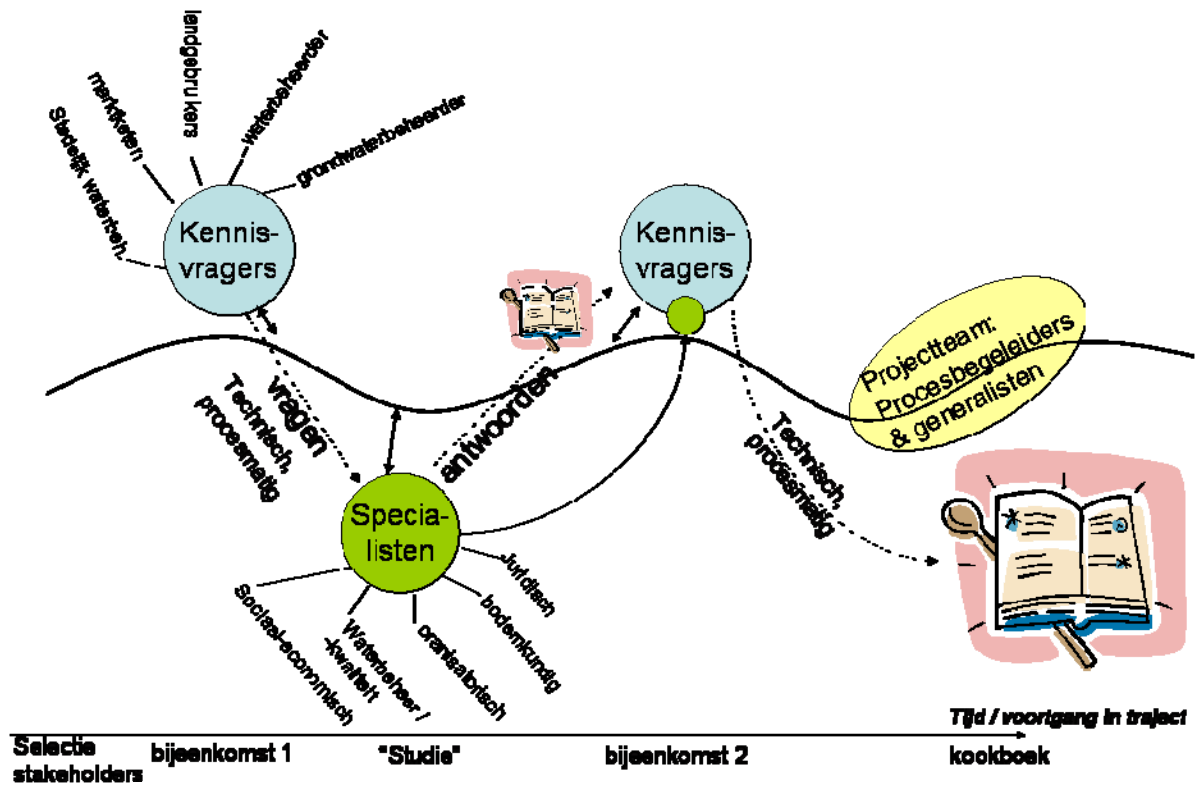
- architectuur van het traject (fasering, wie, waar)
- timing (wanneer wat doen met wie)
- vormgeving van de stappen / sessies

Kookboeksamensteller:

- vertalen en overbrengen van informatie

Procesbeschrijver

- beschouwen procestraject en rapporteren

figuur 1. Traject binnen project

Projectresultaat

Het projectvoorstel voorzag in een tastbaar resultaat in de vorm van een "kookboek" waarin zowel technisch-inhoudelijke aspecten aan de orde komen als de procesmatige kanten worden belicht. Een digitale rapportage op een website, waarin de volgende "hoofdstukken" voorkomen:

- de veel voorkomende technisch-inhoudelijke en procesmatige (Institutionele / organisatorisch, juridische, sociaal- economische en beleving en perceptie) vragen rond inundatie worden op een zeer toegankelijke manier gepresenteerd en voor zover mogelijk beantwoord.
- Een wegwijzer, die aangeeft waar het antwoord vandaan is gekomen, zodat aanvullende vragen sneller op de juiste plaats terecht kunnen komen. Hierdoor zal mogelijk een netwerk ontstaan van eindgebruikers en deskundigen, die ook in andere situaties een beroep op elkaar kunnen doen.
- Beschrijving en toepassing van het procestraject als leidraad voor volgende projecten in de vorm van processchema' s. In deze schema' s zal voor zover mogelijk worden aangegeven welk type vragen op welk moment aan de orde zijn en welke kennis daarvoor beschikbaar moet komen.

Bovendien zouden de verschillende partijen in dit project ervaring opdoen met een "andere manier van werken en elkaar benaderen" en die ervaring en werkwijze is op andere vragen of in andere regio' s toepasbaar. Dergelijke vormen van netwerkvorming zijn van groot belang voor een duurzame kennisinfrastructuur.

Projectstart (deelresultaat 1)

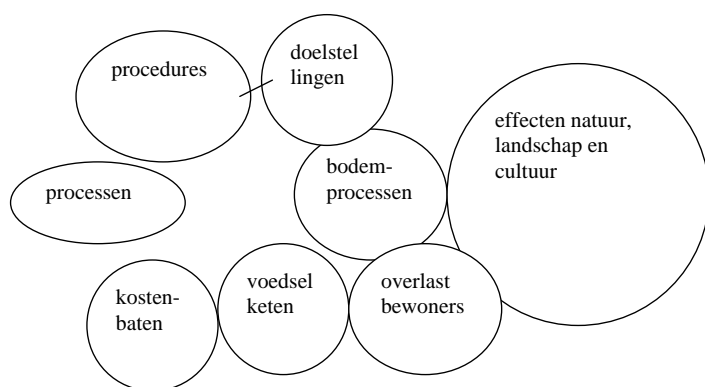
De projectstart is gehouden op 20-6-2005. Naast het projectteam waren vertegenwoordigers van de consortiumpartijen uitgenodigd bij deze bijeenkomst.

Tijdens de projectstart zijn enkele onderdelen aan bod gekomen, waarmee we uiteindelijk een lijst van thema' s hebben opgesteld waarin de effecten van waterberging kunnen worden gegroepeerd. Er is een lijst van betrokken partijen en personen opgesteld, die zouden worden uitgenodigd voor de werkdagen in Overijssel en Utrecht.

De middag begon met het maken van een "rich-picture" . Hierbij mocht iedereen op een groot vel papier de mogelijke effecten van waterberging (in de bodem en op de bodem) tekenen. Iedereen kon zich laten inspireren door

tekeningen van een ander en daar ook aanvullingen bij zetten. Vervolgens werd iedereen gevraagd minstens 20 effecten van waterberging opschrijven. Deze effecten zijn met de hele groep geclusterd tot 8 thema's (zie figuur 2). Gedurende de daaropvolgende programmaonderdelen is besloten het cluster "effecten natuur, landschap en cultuur" op te splitsten in flora/fauna en ruimtegebruik.

Aan de hand van de clusters zijn vervolgens stakeholders gedefinieerd. Deze analyse bestond uit het plaatsen van de diverse stakeholders op een tweedimensionale ruimte (betrokkenheid bij de problematiek (groot → klein) en houding t.o.v. waterberging (positief → negatief). Het resultaat is weergegeven in de foto (figuur 3). De resultaten zijn de basis geweest voor het opstellen van de belijsten voor de werksessies.

figuur 2. Clusters van effecten van waterberging

Tijdens de tweede Vraag- en Kennisdag in Zegveld (20 september; 18 deelnemers) hebben we de methode van vraagarticulatie verder aangescherpt, door de deelnemers in groepjes van 3 personen de vragen te laten herformuleren en eventueel samen te voegen. Dit leverde beter geformuleerde vragen op en een goede plenaire discussie over de vragen. De middagsessie heeft op vrijwel alle vragen een antwoord geleverd.

Na beide dagen hebben we van verschillende mensen spontaan aanvullende gegevens gekregen, hoewel ook een deel van de deelnemers het beloofde materiaal niet opstuurde. Opvallend was de spontane aanmelding van mensen, die interesse hebben in de resultaten en eventuele volgende bijeenkomsten. Hieruit blijkt dat het "netwerk" zich ook buiten de werksessies en ons blikveld uitbreidt.

Aanvullen van ontbrekende antwoorden (deelresultaat 3)

In de laatste fase van het project zijn de vragen en de op de werkdagen gegeven antwoorden ingevoerd in een database. Op basis van zoektips van de deelnemers aan de werkdagen zijn de antwoorden aangevuld. Hierbij is gebruik gemaakt van het grote aanbod aan rapporten van Wageningen UR, rapportages van Tauw en van documenten die via internet eenvoudig te zoeken zijn.

Rapportage op www.waterbergingsvragen.nl¹ (deelresultaten 4 en 5)

De database is het belangrijkste onderdeel van de interactieve website, die als projectresultaat is gemaakt. Op de website kunnen bezoekers vragen zoeken en zien welke antwoorden of kennishiaten daarop zijn gegeven. Door middel van filters kan de lijst van bijna 200 vragen worden verkleind en kan er meer doelgericht worden gezocht.

De website zal worden gepresenteerd aan de deelnemers van de werkdagen middels een mailing. In deze mailing worden de deelnemers uitgenodigd de website te bezoeken en te bekijken. Als zij vragen onvolledig of verkeerd beantwoord vinden, kunnen ze ons een beter antwoord met aanvullende

---

¹ Vanwege veroudering van de inhoud van de database en in verband met ongewenste toevoegingen aan de database door derden is de website sinds de zomer van 2009 niet meer toegankelijk.

informatie sturen, die in de database zal worden opgenomen. Verder zal via diverse nieuwsbrieven de aandacht op de website worden gevestigd.

1. Inleiding

De meeste studies naar de effecten van inundaties op duurzaam bodemgebruik en waterkwaliteit zijn veelal technisch inhoudelijke studies, waarin het articuleren van vragen van gebruikers over de effecten en de optimalisatie van kennisoverdracht hierover een ondergeschikt aspect is. Vragen, die in eerste instantie van technisch-inhoudelijke aard lijken te zijn, hebben veelal een achterliggende vraag, die veel meer een procesvraag is. (bijv. *"Hoeveel PCB's zitten er dan in het slib?" kan eigenlijk bedoelen: "Stel dat er PCB's in het slib zitten, kan ik mijn producten dan nog wel kwijt?"*). Het is belangrijk om voorafgaand aan een inundatie- of waterbergingstraject op een zorgvuldige manier de vragen helder te formuleren en serieus te nemen, omdat hierdoor mogelijk het draagvlak voor het traject mee wordt vergroot.

De werkpraktijk is dat momenteel waterbergingsplannen worden uitgewerkt door waterschappen, waarbij vanuit het 'veld' vragen over gevolgen gesteld worden aan de waterbeheerder. Bij waterschappen en terreinbeheerders (zowel natuur als landbouw) leven veel vragen over de effecten van frequente en niet-frequente inundatie op water- en bodemkwaliteit, vooral op het gebied van nutriënten en microvervuilingen. Deze vraag over effecten van inundatie is naar voren gekomen als een van de belangrijke vragen in een onderzoek van STOWA identificatie van kennisvragen NBW bij waterschappen, 2004, naast een sterke aanbeveling tot verbeteren van de kennistransfer tussen RO en watereisen (landgebruik, normering en effecten)². De antwoorden op deze vragen komen veelal maar moeizaam boven tafel. De kennis hierover moet uit verschillende vakgebieden komen en is niet paraat bij de water- en terreinbeheerders. Dit kan er toe leiden dat effecten op de (wederzijdse) effecten op bodemkwaliteit en waterkwaliteit niet geëvalueerd worden, of dat ze ten onrechte geproblematiseerd worden.

Vanuit de uitvoeringspraktijk is koppeling van de vragen van de huidige en toekomstige landgebruikers met de beschikbare (sectorale en soms moeizaam

---

²Han de Wit en Madeleine van Mansfeld. Identificatie van kennisvragen NBW bij waterschappen, Stowa-rapport 2004-21

bereikbare) specialistenkennis over inundatie-effecten aan de orde, zodanig dat die handzaam en gemakkelijk beschikbaar is.

2. Projectdoelstelling

Doel van dit project was om via een participatief proces de relevante kennisvragen te identificeren die in de praktijk spelen bij waterberging en deze te confronteren met specialistische kennis en met de praktijkervaring over bodem en water. Het proces werd uitgevoerd met partijen in een of meerdere stroomgebieden (mogelijk in de provincie Overijssel of Utrecht) met alle betrokken partijen die met kennisvragen zitten t.a.v. inundatie-effecten. Het project faciliteerde op een interactieve manier de communicatie tussen de relevante partijen en integreert kennisdragers en kennisvragers. We hebben ernaar gestreefd het proces van vraagarticulatie en kennisuitwisseling op een algemeen toepasbare manier op te zetten en te rapporteren.

Het eindresultaat van het project werd in het projectplan als volgt beschreven: Aan het eind van dit project zal er een tastbaar resultaat op tafel liggen in de vorm van een "kookboek" waarin zowel technisch-inhoudelijke aspecten aan de orde komen als de procesmatige kanten worden belicht. We denken hierbij een aan digitale rapportage, mogelijk op een website, waarin de volgende "hoofdstukken" komen:

- de veel voorkomende technisch-inhoudelijke en procesmatige (Institutionele / organisatorisch, juridische, sociaal- economische en beleving en perceptie) vragen rond inundatie worden op een zeer toegankelijke manier gepresenteerd en voor zover mogelijk beantwoord.
- Een wegwijzer, die aangeeft waar het antwoord vandaan is gekomen, zodat aanvullende vragen sneller op de juiste plaats terecht kunnen komen. Hierdoor zal mogelijk een netwerk ontstaan van eindgebruikers en deskundigen, die ook in andere situaties een beroep op elkaar kunnen doen.
- Beschrijving en toepassing van het procestraject als leidraad voor volgende projecten in de vorm van processchema' s. In deze schema' s zal voor zover mogelijk worden aangegeven welk type vragen op welk moment aan de orde zijn en welke kennis daarvoor beschikbaar moet komen.

Bovendien was het de bedoeling dat de verschillende partijen in dit project ervaring opdoen met een "andere manier van werken en elkaar benaderen" en die ervaring en werkwijze is op andere vragen of in andere regio' s

toepasbaar. Dergelijke vormen van netwerkvorming zijn van groot belang voor een duurzame kennisinfrastructuur.

Afbakening (uit projectplan)

Binnen dit ondersteunende project is het niet de bedoeling dat er kennis ontwikkeld wordt. De bestaande kennis zal wel op een toegankelijke manier aan vragen worden gekoppeld en op een toegankelijke wijze worden gepresenteerd. Het is in de eerste bijeenkomst(en) (zie werkwijze) van groot belang dat alle vragen, die er leven boven tafel komen. Het is binnen dit project echter niet mogelijk om alle aspecten vervolgens uit te zoeken, waardoor er vragen niet of onvolledig beantwoord zullen worden. Door de deelnemers aan de werksessies laten wij de selectie maken van de vragen die beantwoord worden. Dit is uitgewerkt in de werkwijze.

3. Mogelijke knelpunten en acties om dit te ondervangen

Tijdens de formulering van het projectplan hebben enkele knelpunten voorzien. Deze werden in het plan als volgt geformuleerd:

Bij de uitvoering van dit project bestaat bij verschillende stappen een risico, waardoor het eindresultaat kan worden beïnvloed. Hieronder zijn de risico's beschreven en vervolgens geven we aan op welke manier en in welke "stap" daar in het werkplan rekening mee wordt gehouden

1. tijdens de workshop blijft de discussie te breed en worden vragen onvoldoende scherp geformuleerd
2. De vragen zijn divers. Bijvoorbeeld over juridische aspecten of de kwaliteit van de melk.
3. Het vinden van antwoorden bij de vragen kost te veel tijd.
4. Antwoorden zijn vaag, niet kort en bondig
5. Het presenteren van de antwoorden in digitale vorm kost meer tijd dan voorzien

Om de risico's te ondervangen worden de volgende aandachtspunten in het werkplan opgenomen

Ad 1: hier opzet workshop goed op richten. Ruimte inplannen voor het scherp krijgen van vragen.

Ad 2: Door de stakeholders zelf de vragen laten ordenen en prioriteren.

Ad 3: tijdens de bijeenkomsten aandacht besteden aan het zo goed mogelijk formuleren van de vragen. Hierdoor kan meer gericht naar een antwoord worden gezocht.

Ad 4: Waar mogelijk slechts een of twee personen uit het projectteam laten rondbellen en mailen en de antwoorden verzamelen. Deze projectteamleden houden dan overzicht op de antwoorden en kunnen gerichter doorvragen bij experts.

Ad 5: vooraf goed overleg over ontwerp en de te gebruiken zoeksystemen en aanpassen van uiteindelijk rapportage-medium

4. Beschrijving van de werkzaamheden

Projectstart met consortiumleden

De projectstart had meerdere doelen. Ten eerste was het een kennismaking met het consortium. Daarnaast wilden we draagvlak creëren voor de projectaanpak en was het de bedoeling dat we de begrenzing van het project zouden vaststellen door een gezamenlijke probleemdefinitie. Tenslotte moest deze projectstart een lijst van actoren opleveren, die voor de volgende onderdelen van het project zouden worden benaderd.

De projectstart is gehouden op 20-6-2005. Naast het projectteam waren vertegenwoordigers van de consortiumpartijen uitgenodigd bij deze bijeenkomst.

De dag begon met het maken van een "rich-picture". Hierbij mocht iedereen op een groot vel papier de mogelijke effecten van waterberging (in de bodem en op de bodem) tekenen. Hierbij kon iedereen zich laten inspireren door tekeningen van een ander en daar ook aanvullingen bij zetten. Vervolgens werd iedereen gevraagd zo veel mogelijk (minstens 20) effecten van waterberging op een 'geeltje' te schrijven. Deze mogelijke effecten van waterberging werden gegroepeerd als zij overeenkomsten vertoonden en op deze manier bleek dat er verschillende thema's konden worden onderscheiden. De thema's kregen een naam.

Voor ieder thema is een lijst van potentiële actoren (stakeholders) opgesteld. Alle genoemde stakeholders zijn vervolgens ingedeeld op twee assen: houding t.o.v. waterberging (positief - negatief) en relevantie voor het project (veel of weinig kennis of vragen). Dit overzicht diende als basis voor het opstellen van bellijsten voor de werkdagen in de regio.

enkele sfeerbeelden Projectstart

Vraag- en Kennisdagen

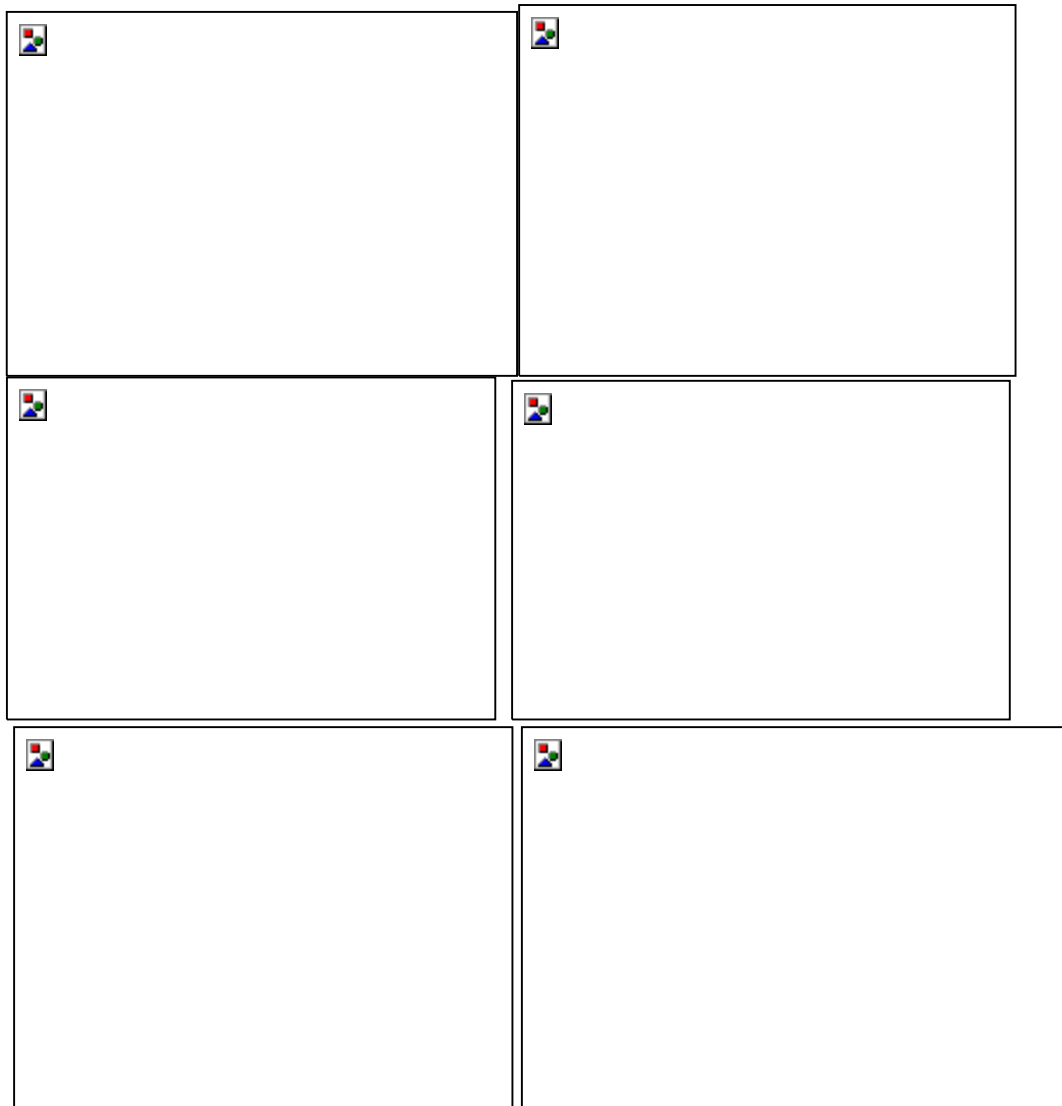
De doelen van de Vraag- en Kennisdagen waren:

- inventarisatie van vragen over de effecten van waterberging
- het verkrijgen van een eerste overzicht van beschikbare kennis
- het vormen van een netwerk tussen actoren vanuit verschillende organisaties.

Kort overzicht van programma (draaiboek in bijlage)

- Korte inleiding op het project en de rol van de Vraag- en Kennisdag binnen het project
- Inventarisatie van vragen: iedereen wordt gevraagd zijn of haar vragen op een 'geeltje' te schrijven en op te hangen bij het 'juiste' thema. *
- Aanscherpen van de vragen: de vragen worden plenair behandeld en bij onduidelijkheden wordt de vraagsteller gevraagd aanvullende informatie te geven
- Lunch en excursie
- Themagewijs identificeren van antwoorden en formuleren van kennishiaat
- Kennismarkt voor aanvullingen en opgeven deelnemers voor na-traject uitwerken van vragen en antwoorden geven
- Borrel

*Tijdens de tweede dag in Zegveld is dit onderdeel iets aangepast. Nadat iedereen gevraagd werd drie vragen op te schrijven gingen de deelnemers in groepjes van drie personen de vragen onderling bespreken en zo nodig beter formuleren.

enkele sfeerbeelden van de werkdagen in Heino en Zegveld

Verwerking van vragen en antwoorden

In de laatste fase van het project zijn de vragen en de op de werkdagen gegeven antwoorden ingevoerd in een database. Op basis van zoektips van de deelnemers aan de werkdagen zijn de antwoorden aangevuld. Hierbij is gebruik gemaakt van het grote aanbod aan rapporten van Wageningen UR, rapportages van Tauw en STOWA en van documenten die via internet eenvoudig te zoeken zijn.

Rapportage op de website

De database is het belangrijkste onderdeel van de interactieve website, die als projectresultaat is gemaakt. Op de website kunnen bezoekers vragen zoeken en zien welke antwoorden of kennishiaten daarop zijn gegeven. Door middel van filters kan de lijst van bijna 200 vragen worden verkleind en kan er meer doelgericht worden gezocht.

De website is gepresenteerd aan de deelnemers van de werkdagen middels een mailing. In deze mailing worden de deelnemers uitgenodigd de website te bezoeken en te bekijken. Als zij vragen onvolledig of verkeerd beantwoord vinden, kunnen ze ons een beter antwoord met aanvullende informatie sturen, die in de database zal worden opgenomen. Verder zal via diverse nieuwsbrieven de aandacht op de website worden gevestigd.

5. Inhoudelijke resultaten (vragen en antwoorden)

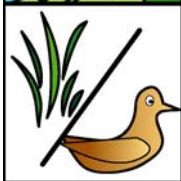
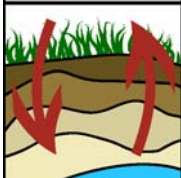
Resultaten Project start

Tijdens de PSU zijn de onderwerpen die in relatie staan tot waterberging in beeld gebracht. Vervolgens is hier een overzicht van actoren uit gedestilleerd. Dit gaf een nuttig overzicht van partijen die positief en negatief t.o.v. waterberging staan.

Via een indirecte weg is gewerkt aan de projectafbakening en lijst actoren. Door de keuze van de werkvorm is er nu een behoorlijk compleet overzicht, waar alle consortiumleden aan hebben bijgedragen.

Bij het inventariseren van onderwerpen, die in relatie staan tot waterberging is een clustering gemaakt van deze onderwerpen. Daardoor werd duidelijk dat de effecten van waterberging in thema' s kunnen worden ondergebracht. De volgende thema' s zijn vastgesteld:

	thema		omschrijving
processen/ institutioneel	doelstelling		de achterliggende reden waarom waterberging zal plaatsvinden. Kan op verschillende bestuurlijke niveaus worden bepaald of uitgewerkt.
	procedures		wie bepaalt, wie betaalt en wie is verantwoordelijk voor de effecten
	processen		de sociale processen die een rol spelen bij waterberging, het imago van verschillende partijen, de manieren om te overtuigen of juist tegenstand te bieden en inspraak te regelen
	kosten/baten		financiële gevolgen van, of juist drijfveren voor waterberging, waarbij grondverwerving, inkomstenderving en blauwe en groene diensten een rol spelen. (LCA)
effecten/ fysiek/ technisch	voedselketen		effecten van veranderingen in de bodem (chemisch en ?fysisch?), die de kwaliteit van de gewassen beïnvloeden en de verwerking van deze producten onder keurmerken in gevaar brengen .

ruimtegebruik		effecten op ruimtelijke inrichting, landschapsvormen, archeologie en cultuurhistorische landschapselementen
flora/fauna		effecten als gevolg van veranderingen in de bodem of waterkwaliteit (en kwantiteit) of flora en fauna
bodemprocessen		effecten op chemische (nutrienten, contaminanten) en fysische (draagkracht, waterlevering, drainage) bodemeigenschappen

Op basis van deze thema' s is gezocht naar betrokkenen bij waterberging, de actoren. Tijdens het benoemen van de actoren traden er nog enkele verschuivingen op in de eerder gevormde clusters/thema' s. Het thema "Overlast bewoners" viel af, omdat dit vooral speelt vooral in stedelijk gebied. Voor de waterberging is dit een klein aandachtsgebied. Daarnaast ligt het op het grensgebied, waar al een groot aantal onderzoeken naar overlast door grondwaterstijging lopen. De clusters organisatorische processen en doelstellingen zijn samengevoegd.

Opvallend is dat de clusters organisatorische processen, doelstellingen en procedures/wetgeving als aparte clusters zijn benoemd en niet onder een meer technisch cluster (bijv. voedselketen) vallen. Dit is al een voorzet voor de vraag achter de vraag.

Resultaten Vraagarticulatie Hoog Nederland

Op de eerste Vraag- en Kennisdag in Hoog Nederland waren 42 deelnemers vanuit een breed scala aan actorgroepen: natuurbeschermers, boeren, waterschappen, belangenorganisatie op gebied van natuur, milieu en landbouw en vertegenwoordigers van provincies en rijk.

De vraagarticulatie leverde ruim 160 vragen op. De kwaliteit van de vragen was zeer wisselend. Niet alle vragen waren even goed geformuleerd en er leek nogal wat overlap te zijn tussen de vragen. Tijdens de middagsessie, waarin de antwoorden moesten worden gegeven, bleken de minder goed geformuleerde vragen veelal tot lange en moeizame discussie te leiden. De vragen zijn ter plekke aan de thema' s toegewezen en om de ordening te vergemakkelijken

zijn binnen de thema' s subthema' s gedefinieerd. Door deze indeling in subthema' s werd de overlap veelal wel duidelijk, maar soms zijn er toch zeer vergelijkbare vragen in verschillende thema' s terecht gekomen.

Veel vragen hebben te maken hebben met onduidelijkheden over procedures, vergoedingen en rechtszekerheid. Er zijn blijkbaar veel onduidelijkheden over de wijze waarop waterberging wordt ingevuld, wie waar voor verantwoordelijk is en wie opdraait voor kosten. Daarop aansluitend werden vooral door de aanwezige boeren duidelijk aangegeven dat ze graag betrokken willen worden bij de besluitvorming en geen situatie willen waarin plannen 'van bovenaf' worden opgelegd (thema 6, sociale processen, subthema inspraak en medezeggenschap).

Wat betreft de bodemprocessen en de effecten op de natuur zijn er relatief veel vragen rond nutriënten. Wat zijn de consequenties van waterberging voor de aanvoer van nutriënten, en hoe kan rekening worden gehouden met de aanvoer van nutriënten met slib? En wat zijn de consequenties van berging voor de oppervlaktewaterkwaliteit: treedt zuivering op door denitrificatie en slibdepositie, of wordt de oppervlaktewaterkwaliteit juist slechter door uitspoeling van fosfaat? Het gaat om vragen binnen het thema *bodemprocessen* subthema' s slib, nutriënten en voorspellen bodem/watersysteem, en vragen binnen thema *effecten op natuur* subthema' s waterzuivering en nutriënten. Daarnaast zijn er relatief veel vragen over de invloed van tijdstip en frequentie van overstromingen. Een meer algemene vraag is in welke mate natuurdoelen te combineren zijn met waterberging.

Wat betreft de landbouw is er een groot aantal vragen over effecten op diergezondheid en productie (thema *voedselketen*, subthema' s diergezondheid en productiviteit) en inpasbaarheid in de bedrijfsvoering (thema *voedselketen*, subthema bedrijfsvoering). Wat uit de vragen mogelijk niet naar voren komt, maar wel uitdrukkelijk aan de orde kwam tijdens een excursie op het proefbedrijf naar een waterbergingslocatie, is dat het voor de beoordeling van de effecten op de landbouw belangrijk is te kijken op bedrijfsschaal. Wanneer een bedrijf bestaat uit zowel hoger gelegen als lager gelegen gronden zijn er veel meer mogelijkheden om het productieverlies als

gevolg van waterberging te compenseren dan wanneer een bedrijf alleen lager gelegen gronden omvat.

Vragen over de effecten van de aanvoer van milieuvreemde stoffen (zware metalen, bestrijdingsmiddelen, hormoonactieve stoffen) zijn er weinig, en dan nog vooral gericht op landbouw (thema *voedselketen*, subthema voedselveiligheid). Dit kan zowel betekenen het risico van verontreiniging in natuur laag wordt ingeschat of dat men de beschikbare kennis voldoende vindt, maar kan ook duiden op de onbekendheid met dit probleem.

Verder kwam er herhaaldelijk een oproep om een thema *Watersystemen* in het leven te roepen, waarin alle vragen rond de nut en noodzaak van waterberging en de hydrologische efficiëntie van maatregelen. Een vraag die daarbij een aantal malen aan de orde komt is in hoeverre –conform de aanbevelingen van de commissie WB21- voldoende afweging heeft plaatsgevonden tussen vasthouden en berging. Aan deze oproep zijn we niet tegemoet gekomen, omdat juist deze vragen buiten de scope van het project vallen. We zijn primair gericht op de effecten van waterberging. Een deel van de vragen met deze invalshoek is later onbeantwoord gebleven.

Resultaten Vraag-articulatie Laag –Nederland

Tijdens de tweede Vraag en Kennisdag waren er minder deelnemers (18 personen). Helaas ontbraken de vertegenwoordigers van gemeenten en provincies. Het ministerie van LNV werd door twee mensen van DLG vertegenwoordigd. Er waren ook minder boeren aanwezig, die direct te maken zullen krijgen met waterberging.

De vragen waren, mogelijk door de vernieuwde opzet, beter geformuleerd en er waren minder vragen die blijf gaven van grote onvrede met de huidige gang van zaken. De vragen waren ook duidelijker en meer volledig beantwoord en bij de “kennismarkt” zijn nog enkele aanvullingen bijgeschreven. Deze verschillen met de eerste dag zijn moeilijk toe te schrijven aan een bepaalde factor, omdat de dagen op meerdere punten verschilden:

- Het programma week af, we hebben de vragen eerst in kleine groepjes laten uitwerken tot goed geformuleerde vragen en op kleine schaal de dubbelingen verwijderd.
- We hadden hier te maken met een ander deel van Nederland, waar waterberging mogelijk al meer bekend is en waar vergroting van de capaciteit tot bergen al in een verder stadium is.
- De groep was anders van samenstelling, er waren veel meer mensen met ervaring en minder mensen die waterberging als een bedreiging zien.

Bij het thema *bodemprocessen* bleek, in tegenstelling tot de dag in Hoog-Nederland nauwelijks vragen te bestaan over de vervuilende invloed van water op de bodem. Pas bij navraag tijdens de discussie werd het probleem met slib herkend.

Vragen bij het thema natuur (8 in totaal) waren voor de helft gericht op (bodem)fauna. Verder ook een vraag over de kansen van waterberging voor natuur. Dit was een heel ander geluid dan drie weken eerder in Hoog-Nederland.

Er waren niet veel vragen bij het thema voedselketen, mogelijk door de samenstelling van de groep en ook hier werd de nadruk gelegd op de kansen en mogelijkheden met waterberging.

Er was een duidelijke scheiding tussen vragen over beleidsmatige processen, die bij het thema *procedures* werden opgehangen en de planmatige processen, die bij het thema *processen* terecht kwamen. In de eerste categorie vielen de vragen over wanneer waterberging bestemd moet worden, hoe wordt afgestemd met ander beleid en over de relatie met Brussel, terwijl de vragen op planmatige processen gericht waren op het betrekken van partijen, het vertellen van het verhaal en het vinden van de probleemeigenaar.

Het thema *ruimtegebruik* werd bij de introductie omschreven als het thema landschap. Daardoor kwamen hier in eerste instantie erg weinig vragen terecht, terwijl later bleek dat er juist veel vragen waren over inrichting, die hier hadden moeten staan.

Antwoorden en kennishiaten

Het was niet eenvoudig om op het eerste gezicht de kwaliteit van de antwoorden te beoordelen. Veel antwoorden waren doorspekt met afkortingen en jargon, waardoor ze voor de niet ingewijde projectteamleden

moeilijk te verwerken waren. Echter, toen we meer bekend werden met de materie en gevoel kregen voor de afkortingen, bleek dat veel antwoorden met slechts wat herformuleren gebruikt konden worden voor de website. Bij de antwoorden is aangegeven dat ze gegeven zijn door de deelnemers van de werkdag of is een naam genoemd. Dit laatste echter alleen als deze persoon had aangegeven contactpersoon te zijn bij dit antwoord. De antwoorden die zijn gevonden door een zoektocht op internet of in literatuur zijn van de gebruikelijke verwijzingen voorzien. Niet overal waren zoektips gegeven, maar de antwoorden zelf gaven vaak al een zoekrichting aan. We hadden ons tot doel gesteld om zoveel mogelijk vragen van een antwoord of in ieder geval van een verwijzing te voorzien. Bij enkele vragen zijn we helaas niet verder gekomen dan het antwoord: *Tijdens de werkdag is deze vraag niet beantwoord. Dit kan betekenen dat niemand binnen de groep de benodigde expertise had, of dat er op deze vraag nog geen antwoord is te geven.* Voor een complete lijst van vragen en antwoorden verwijzen we naar de website: www.waterbergingsvragen.nl³

Tijdens de werkdagen zijn beperkt kennishiaten aangegeven. Uit de totale collectie van antwoorden en kennishiaten en de tekeningen die op de tweede werkdag in Laag-Nederland zijn gemaakt kunnen we de volgende hiaten destilleren.

Thema Bodemprocessen. het is onbekend of kwel van invloed is op eutrofiërende werking van overstroming. Volgens gangbare theorie die 'rondzingt' zorgt kwel voor minder indringing voedselrijk water in de bodem, maar als slib de belangrijkste aanvoerbron is, is dat minder relevant.

Thema Bodemprocessen. Grootste kennishiaat is voorspelling waar welke mate van sedimentatie te verwachten is en wat de sedimentkwaliteit zal zijn. Kennis op ander schaalniveau (kust, grote rivieren) maar niet direct toepasbaar op regionale schaal. Als deze kennis er wel is valt er ook meer te 'spelen' met de inrichting van gebieden, waarbij eutrofiëringsgevoelige vegetaties worden gepland op plekken met weinig sedimentatie.

---

³ Vanwege veroudering van de inhoud van de database en in verband met ongewenste toevoegingen aan de database door derden is de website sinds de zomer van 2009 niet meer toegankelijk.

Thema voedselketen: In (diverse) onderzoeken wordt nauwelijks tot geen aandacht gegeven aan de effecten van waterberging op de keten: dierlijke producten, voedselveiligheid en kwaliteit. Het blijkt dat niet duidelijk is of en zo ja welke gevolgen waterberging heeft op de kwaliteit van het dierlijke eindproduct en daaruit volgend de voedselveiligheid en kwaliteit.

Thema voedselketen: Via welke mechanisme komen eventueel toxische stoffen (zware metalen) in de voedselketen? De aanwezigen bij de werkdag in Laag-Nederland gaven aan dat hierbij mogelijk een rol is weggelegd voor insecten, maar dat hier weinig over bekend is.

Thema Kosten-Baten: Wat is de natuur waard? Bij waterbergingsplannen wordt vanuit de natuurbescherming te vaak alleen maar geroepen dat er grote schade zal optreden. Er kan echter zelden worden opgegeven wie de schade precies lijdt (de natuur zelf of de terreinbeheerder) hoe groot de schade in economische zin is (kosten voor herstelwerkzaamheden, misgelopen subsidies, etc). Zolang dit niet duidelijk is, is het ook moeilijk om op gebiedniveau een kosten-batenanalyse te maken.

Thema Procedures en doelstellingen: Er zijn vrij veel vragen gesteld over de toewijzing van waterbergingsgebieden en de koppeling met water vasthouden. Deze vragen zijn tijdens de werkdagen nauwelijks beantwoord. Mogelijk is er bij verschillende partijen wel een goed beeld van hoe en waar je waterberging inricht en toepast, maar is deze kennis nog weinig ontsloten

Algemeen: Binnen diverse thema's is de vraag geuit of er een algemeen aanvaarde begrippenlijst bestaat. Volgens de deelnemers aan de werkdagen is deze lijst niet beschikbaar, waardoor bijvoorbeeld verschillende getallen worden gepresenteerd. De term 'op orde' is breed te interpreteren. Mogelijk zou dit binnen het NBW moeten worden opgepakt.

Algemeen: De normeringsfrequenties zeggen niets over de duur van de overstroming. Een frequentie van 1/10 jaar is dat een daggemiddelde of een 10-seconden gebeurtenis of duurt dat maanden

Algemeen: Bij veel deelnemers bestaat de indruk dat er heel veel kennis beschikbaar zou moeten zijn binnen de muren van Wageningen UR, waar bij de diverse instituten en de voorgangers daarvan al jaren onderzoek wordt gedaan. Men ziet deze instituten echter als grote bunkers van kennis, waar geen een buitenstaander geen toegang heeft. Dit imago is deels terecht, maar in de website wordt op verschillende manieren gewezen op de voor publiek toegankelijke database van publicaties van alle WUR-instituten: Wageningen Yield (<http://library.wur.nl/way/>).

6. Evaluatie resultaten (proces)

Bij de evaluatie van het projectproces en de resultaten zal achtereenvolgens bij de volgende onderdelen worden stil gestaan:

- de afbakening in de projectstart;
- de organisatie van de vraag- en kennisdagen;
- de vraag en kennisdagen in Heino en Zegveld;
- de realisatie van de doelstelling van het project.

Afbakening in de projectstart

Een belangrijke eerste stap in het project was de afbakening van het onderwerp samen met alle partijen in het consortium. De afbakening tot “de effecten van waterberging” en de onderverdeling in de 8 thema’ s is erg nuttig gebleken bij de identificatie van de vragen in de beide vraag- en kennisdagen. Vrijwel alle vragen waren goed in te delen in een van de thema’ s. Bij vragen die in eerste instantie moeilijk in een thema waren in te delen, bleek het te gaan om te algemene vragen die scherper geformuleerd moesten worden of vragen die moesten worden gesplitst in meerdere deelvragen.

Een aantal vragen van de actoren viel buiten de afbakening, deze vragen hadden geen betrekking op effecten van waterberging maar op het waarom van waterberging. Bij een aantal partijen, met name in Hoog-Nederland, zijn vragen als “Moeten we eigenlijk wel water bergen?” en “Waarom moet waterberging hier en kan het niet veel beter ergens anders?” nog steeds zeer actueel. Deze vragen zijn voor dit project niet meegenomen maar zullen in de praktijk bij de discussies over de realisatie van waterberging wel serieus genomen moeten worden.

Organisatie van de vraag en kennisdagen

Het uitnodigen van de verschillende partijen en het zorgen voor een zo breed mogelijk vertegenwoordiging van de actoren op de beide vraag- en kennisdagen, heeft veel tijd en moeite gekost, maar is naar onze mening wel cruciaal gebleken voor het slagen van de vraag- en kennisdagen. Wij hebben er voor gekozen iedereen persoonlijk te bellen. In deze gesprekken is het doel en de opzet van de dagen toegelicht en is kort gesproken over de ervaringen

en problemen met waterberging. Deze aanpak heeft veel resultaat opgeleverd en enthousiasme gegenereerd voor de dagen. Ondanks dat bleek het voor veel personen moeilijk om op een termijn van enkele weken een hele dag vrij te maken in de drukke agenda's. Ook het tijdstip speelt daarbij een rol, in de periode eind augustus (Heino) waren de agenda's duidelijk minder druk bezet dan een maand later in september (Zegveld). Dit was ook merkbaar in het feit dat op de dag zelf meer personen alsnog niet zijn gekomen.

Ook moeten we constateren dat de problematiek niet bij alle actoren in dezelfde mate leeft. Met name vanuit de overheid (vooral gemeenten, provincies maar ook vanuit de Rijksoverheid) was het relatief lastig de juiste personen te benoemen en enthousiast te maken voor de vraag- en kennisdagen. Deze partijen zijn op beide dagen dan ook slechts beperkt vertegenwoordigd geweest, de gemeenten zijn op beide dagen zelfs helemaal niet vertegenwoordigd geweest. Veel enthousiasme en een grote bereidheid tijd vrij te maken in de agenda's was er bij de waterschappen en de vertegenwoordigers op het gebied van natuur en bij de individuele landbouwers uit beide gebieden.

De Vraag en Kennisdagen in Heino en Zegveld

Op beide vraag- en kennisdagen kijken we met een positief gevoel terug. Er is door iedereen hard gewerkt en een ieder heeft zich zeer constructief ingezet. Ook het feit dat de dagen "op locatie" worden gehouden en dat in de middag pauze via een excursie met de praktijk kennis gemaakt kon worden, heeft bijgedragen aan een goede sfeer en een scherpe focus op de problematiek. Uit de reacties in de teruggezonden evaluatieformulieren (zie tabel hieronder) komt ook naar voren dat de deelnemer de dag als overwegend als positief en nuttig hebben ervaren.

Samenvatting van teruggekomen evaluatieformulieren

Evaluatie Kennisdagen in aantallen en percentages	Hoog Nederland, Heino, 30 augustus Respons: 28% (12 van de 42)			Laag Nederland, Zegveld, 20 sept. Respons: 33% (6 van de 18)		
	<i>goed</i>	<i>matig</i>	<i>zwak</i>	<i>goed</i>	<i>matig</i>	<i>zwak</i>
Wat was voor jou het behaalde eindresultaat?	6 50	5 42	1 8	3 50	3 50	0 0
Kwam het overeen met je verwachting?	6 50	5 42	1 8	3 50	3 50	0 0

Wat vond je van het totale programma?	9 75	3 24	0 0	6 100	0 0	0 0
1 vraagarticulatie	6 50	5 42	1 8	5 83	1 16	0 0
2 veldbezoek	6 50	5 42	1 8	5 83	1 16	0 0
3 themagroepen	10 83	2 16	0 0	4 80	1 20	0 0
4 kennismarkt	0 0	3 24	9 75	1 20	1 20	3 60
Hoe vond je de organisatie?	12 100	0 0	0 0	5 83	1 16	0 0
Hoe vond je de sfeer?	12 100	0 0	0 0	5 83	1 16	0 0
Was het nuttig voor je netwerk?	8 67	2 16	1 8	3 50	3 50	0 0
Hoe heb je de gerichte uitnodiging ervaren?	6 86	0 0	1 14	4 67	2 33	0 0
Wat is je mening over het geplande vervolgtraject?	9 75	3 25	0 0	2 33	4 67	0 0
Totalen aantallen	90	33	16	44	21	3
Totalen in percenten	62	23	15	65	31	4

Op de belangrijkste onderdelen van het programma wordt hieronder in meer detail ingegaan:

– vraagarticulatie

Vraagarticulatie is een relatief lastig onderwerp gebleken. Een grote uitdaging is de vragen scherp geformuleerd te krijgen maar het is praktisch erg lastig hier voldoende aandacht aan te besteden als er veel verschillende vragen worden ingediend. Met namen op de eerste dag in Heino hebben we te maken gehad met dit probleem en hebben we op de dag zelf moeten improviseren om hier een goede draai aan te geven. Het feit dat de vragen niet scherp genoeg geformuleerd waren, heeft in Heino ook doorgewerkt in het middagprogramma (kennisontsluiting in themagroepen). Er waren simpelweg te veel vragen en te algemene vragen om in de beschikbare tijd op alle vragen een antwoord te kunnen formuleren. De methode die we vervolgens in Zegveld hebben gebruikt voor de vraagarticulatie (beperking van het aantal vragen per persoon en kritische beschouwing van de vragen in

groepjes van drie personen) bleek erg goed te werken. In de plenaire behandeling van de vragen was er daardoor voldoende ruimte en tijd voor de indeling in thema's en het leggen van dwarsverbanden tussen verschillende vragen (horen vragen bij elkaar of gaan ze over hetzelfde probleem).

– kennisontsluiting in themagroepen

Los van het feit dat er in Heino te veel vragen waren, is op beide dagen dit onderdeel van het programma goed verlopen. Het gevolgde principe is dat er groepjes per thema (zie projectstart) worden gevormd en deze groepjes de vragen bij dat thema zo goed mogelijk van antwoord hebben voorzien. De grootste uitdaging wat betreft organisatie is de juiste personen (kennisdragers) aan het juiste thema te laten deelnemen. In Heino hebben we de deelnemers zelf laten kiezen aan welk groepje ze, gezien hun kennis en ervaring, de grootste bijdrage konden leveren. In Zegveld hebben we op basis van de organisatie waar de personen werken en de voorinformatie uit de uitnodigingsgesprekken, de deelnemers ingedeeld in de thema groepen. De aanpak in Zegveld is met name ingegeven door het feit dat het aantal deelnemers veel geringer was waardoor ook het aantal deelnemers per thema beperkter uitvalt. Door thema's te clusteren en de aanwezige deelnemers vooraf in te delen, is geprobeerd te waarborgen dat de aanwezige expertise optimaal werd ingezet. In beide dagen heeft de groepsindeling goed uitgepakt.

– kennismarkt en afsluiting

Een meer algemeen probleem van het werken in de themagroepen was dat iedereen slechts aan een thema een bijdrage kon leveren terwijl sommige deelnemers aan meer onderwerpen een goede bijdrage zouden kunnen leveren. Gezien de hoeveelheid vragen en de beschikbare tijd was het echter lastig met meer dan een ronde voor de vraagbeantwoording te werken. In het programma hebben we dit proberen te ondervangen door aan het eind van de dag iedereen in de gelegenheid te stellen om het werk van de andere groepen te bekijken en waar nodig aan te vullen of te becommentariëren: de kennismarkt. In Heino is dit onderdeel niet uit de verf gekomen omdat de meeste groepjes alle tijd nodig hadden om zoveel mogelijk vragen te beantwoorden en er (mede daardoor) bij de deelnemers aan het eind

van de dag weinig energie meer was om zich nogmaals te verdiepen in vragen en antwoorden. Ook het feit dat de borrel aan het eind van de dag in een andere ruimte plaatsvond dan de kennismarkt, bevorderde niet dat de deelnemers nog eens (met een drankje in de hand) kennis namen van elkaars werk. In Zegveld is dit onderdeel een stuk beter uitpakkt omdat er minder tijdsdruk was bij het beantwoorden van de vragen en de kennismarkt in dezelfde ruimte plaatsvond als de borrel. Ook in Zegveld was overigens het resultaat van de kennismarkt (het aantal aanvullingen en commentaren) beperkt. Uit de evaluatie formulieren komt ook duidelijk naar voren dat de deelnemers de afsluitende kennismarkt minder geslaagd vonden.

In het middagprogramma is hoofdzakelijk gezocht naar beschikbare informatie en antwoorden. Om ook om aandacht te vragen voor het gebrek aan kennis, is in Zegveld het middagprogramma afgesloten met een tekenopdracht. Opdracht was de grootste hiaten in kennis die men op dit moment ervaart, in een tekening uit te beelden. Naast een aardige inhoudelijke afsluiting, vormde dit onderdeel ook een heldere afsluiting van het totale programma.

Realisatie van de doelstellingen

Het doel van het project is om aan het eind van dit project zullen de volgende tastbare eindproducten op tafel te hebben liggen:

- de veel voorkomende technisch-inhoudelijke en procesmatige vragen rond inundatie, voor zover mogelijk beantwoord (kennis product).
- Een wegwijzer, die aangeeft waar het antwoord vandaan is gekomen, zodat aanvullende vragen sneller op de juiste plaats terecht kunnen komen. (netwerk product)
- Beschrijving en toepassing van het procestraject als leidraad voor volgende projecten (proces product).

Het gevolgde proces heeft in meer of mindere mate van invloed op de verschillende eindproducten, dit zal hieronder worden toegelicht (op basis van de resultaten tot nu toe):

- Kennis product

Het actief benaderen van alle actoren en het zoveel mogelijk te betrekken bij de vraag- en kennisdagen is een belangrijke succesfactor voor het kennis product. Hoe beter de vertegenwoordiging, hoe beter de afspiegeling van de vragen die er spelen. Er zijn in beide dagen een groot aantal vragen geïdentificeerd, de vragen zijn verdeeld over alle thema's en geven (ook naar de mening van de deelnemers) een goed overzicht van de vragen die er spelen. Het effect van het feit dat enkele actoren niet of minder goed vertegenwoordigd waren, blijft moeilijk in te schatten. Uit de reacties bij de actieve benadering van deelnemers, kwam naar voren dat de problematiek bij bijvoorbeeld de gemeenten nog nauwelijks wordt gevoeld.

De kwaliteit van de antwoorden op de vraag- en kennisdagen zelf was nogal algemeen van aard en de antwoorden zullen in het vervolgtraject nog nader moeten worden nagelopen. Met betrekking tot de kwaliteit van de antwoorden kan op dit moment dan ook nog niet de balans worden opgemaakt.

Niet op alle vragen is een antwoord gegeven. Door het volle programma op de dagen, is er slechts beperkt tijd geweest om bij de kennishiaten stil te staan. Alleen in Zegveld is met de tekenopdracht dit punt expliciet aan de orde geweest en heeft aardige resultaten opgeleverd.

- Netwerk product

Waterbergingsprojecten zijn regionale projecten en het netwerk rondom zo'n project is dan ook in eerste instantie een gebiedsgericht netwerk. De kennisuitwisseling tussen projecten (de landelijke component van het netwerk) komt niet automatisch tot stand en het is dan ook daar dat de grootste meerwaarde van het gevolgde proces voor het netwerk ligt. De onderverdeling in Hoog- en Laag-Nederland heeft er voor gezorgd dat deelnemers vanuit vergelijkbare gebieden bij elkaar zaten en dus met vergelijkbare problemen te maken hebben. Ook voor het netwerk is het jammer dat enkele partijen niet of nauwelijks hebben deelgenomen aan de dagen. Ondanks dat blijkt uit de evaluatie dat de meeste deelnemer de dagen nuttig vonden voor hun netwerk.

Bij het beantwoorden van de vragen is over het algemeen goed aangegeven waar of bij wie informatie en kennis over een onderwerp te

halen is. Op basis van later toegezonden informatie en reacties blijkt een deel van het netwerk zich ook buiten de beide dagen heeft voorgezet en uitgebreid. Dit aspect van het kennisnetwerk zal in het uiteindelijk "kookboek" verder ontsloten zijn

De nazorg van het netwerk na afronding van dit project blijft nog wel een punt van aandacht.

- Proces product

De kern van het gevolgde werkproces zijn de beide vraag- en kennisdagen. Het feit dat we twee dagen apart van elkaar hebben georganiseerd met ruim drie weken daar tussen, heeft er voor gezorgd dat we veel van de observaties en ervaringen uit de eerste dag hebben kunnen gebruiken om de opzet en organisatie van de tweede dag te verbeteren. De tweede dag verliep daardoor veel beter en soepeler. Op basis van de ervaringen in beide dagen en de resultaten van de bespreking van dit procesverslag met de begeleidingscommissie zal voor de eindrapportage een processchema worden opgesteld ten behoeve van volgende projecten.

7. Conclusies

In dit project hebben de diverse actoren bij waterberging en belangrijke rol gespeeld. Zij hebben de vragen gesteld, waardoor duidelijk werd wat er leeft bij actoren in het gebied en in het beleid. Daarnaast is ook de kennis en ervaring van de actoren benut. Een half jaar na de projectstart zijn alle bijna 200 vragen en antwoorden in een database ingevoerd en is deze database via internet toegankelijk. Bezoekers van de website kunnen via diverse filters het zoekresultaat verfijnen en zien of er vragen zijn gesteld die overeenkomen met de vragen die zij zelf hebben. Bij iedere vraag staat in ieder geval een antwoord. De doelstelling om vragen te identificeren en kennis te ontsluiten is hiermee gehaald.

Tijdens de initiatiefase van het project hadden we enkele knelpunten aangegeven met daarbij de aandachtspunten waarmee deze knelpunten zouden kunnen worden ondervangen. We noemen ze nogmaals en besteden kort aandacht aan de uitwerking.

1. Knelpunt : tijdens de workshop blijft de discussie te breed en worden vragen onvoldoende scherp geformuleerd
Mogelijke oplossing: hier opzet workshop goed op richten. Ruimte inplannen voor het scherp krijgen van vragen.
Uitwerking: ondanks de pogingen dit goed op te zetten bleven de vragen tijdens de eerste werkdag veelal onvoldoende scherp geformuleerd. Tijdens de tweede werkdag is dat goed ondervangen door eerst in kleine groepjes de vragen door te laten spreken.
2. Knelpunt: De vragen zijn divers. Bijvoorbeeld over juridische aspecten of de kwaliteit van de melk.
Mogelijke oplossing: Door de stakeholders zelf de vragen laten ordenen en prioriteren
Uitwerking: De vragen waren inderdaad divers, maar de aanwezige actoren uit de verschillende groepen wisten op het grootste deel van de vragen wel een antwoord of zoekrichting te formuleren
3. Knelpunt: Het vinden van antwoorden bij de vragen kost te veel tijd.

Mogelijke oplossing: tijdens de bijeenkomsten aandacht besteden aan het zo goed mogelijk formuleren van de vragen. Hierdoor kan meer gericht naar een antwoord worden gezocht.

Uitwerking: tijdens de werkdag in Hoog-Nederland bleek bij een aantal thema's de lijst met vragen te groot om behandeld te worden. Door het nauwkeuriger formuleren en het beter herkennen van dubbelingen was dat probleem tijdens de tweede werkdag niet aanwezig

4. Knelpunt : Antwoorden zijn vaag, niet kort en bondig

Mogelijke oplossing: Waar mogelijk slechts een of twee personen uit het projectteam laten rondbellen en mailen en de antwoorden verzamelen. Deze projectteamleden houden dan overzicht op de antwoorden en kunnen gerichter doorvragen bij experts.

Uitwerking: veel vragen leken op het eerste gezicht onvoldoende te zijn. Uiteindelijk hebben twee mensen uit het projectteam zich bezig gehouden met de antwoorden en hierbij werd gaande weg veel kennis over de onderwerpen opgebouwd

5. Knelpunt: Het presenteren van de antwoorden in digitale vorm kost meer tijd dan voorzien.

Mogelijke oplossing: vooraf goed overleg over ontwerp en de te gebruiken zoeksystemen en aanpassen van uiteindelijk rapportage-medium

Uitwerking: dit probleem heeft zich niet voorgedaan

8. Bijlagen

Bijlagen worden alleen als hardcopy aangeleverd aan de consortiumleden.
Deze zijn niet bestemd of geschikt voor publicatie op de LmW-website.

1: Projectstart

- 1a: draaiboek projectstart
- 1b: formats voor werkwijze tijdens projectstart
- 1c: presentatie
- 1d: resultaten probleemidentificatie
- 1e: resultaten stakeholderanalyse
- 1f: schouwersrapport (procesrapportage)

2: Vraag- en Kennisdag Hoog-Nederland in Heino

- 2a: bellijst Hoog-Nederland
- 2b: digitale aankondiging, verstuurd na telefonisch contact
- 2c: uitnodigingsbrief
- 2d: deelnemerslijst
- 2e: draaiboek
- 2f: presentatie
- 2g: bedankmail aan deelnemers
- 2h: schouwersrapport

3: Vraag- en Kennisdag Laag-Nederland in Zegveld

- 3a: bellijst Laag-Nederland
- 3b: digitale aankondiging, verstuurd na telefonisch contact
- 3c: uitnodigingsbrief
- 3d: deelnemerslijst
- 3e: draaiboek
- 3f: presentatie
- 3g: bedankmail aan deelnemers
- 3h: schouwersrapport